

KOMPETENCJE BIBLIOTEKARZA WOBEC ZMIAN SPOŁECZNYCH I EDUKACYJNYCH

mgr Mirosława Majewska (CEBID Warszawa)

Opublikowano 29.11.2004

Filozof Karol Popper stwierdził, że nadchodzący wiek XXI to "era szkół":

Najważniejszym zadaniem jest pokój
 Zadaniem drugim jest to, aby nikt nie był głodny
 Zadaniem trzecim to w miarę pełne zatrudnienie
 Zadaniem czwartym jest oczywiście edukacja.

Wiek XXI symbol nowoczesności, gwałtownego i nieprzewidywalnego rozwoju techniki, gospodarki sprawia, że w nieco innych kategoriach postrzegamy rzeczywistość. Zakładamy, że nie ma w niej miejsca na zacofanie, niewiedzę brak kompetencji zawodowych, czy brak ogólnej orientacji w bieżących wydarzeniach w świecie politycznym, społecznym, kulturowym. W konkurencji pomiędzy państwami, regionami gospodarczymi, korporacjami czy pojedynczymi przedsiębiorcami wygrywają te podmioty, które dostosowują swoje strategie działania do cech otoczenia, którymi w skali światowej są m.in.:

- lawinowy przyrost wiedzy i jej upowszechnianie w postaci informacji,
- zacieranie granic pomiędzy różnymi typami działalności człowieka, organizacji społecznych czy gospodarczych, a także granic państwowych i kulturalnych,
- chaos kulturowy, etyczny, moralny związany z tempem zmian. [1]

Potrzeba dążenia do zmniejszania obszarów niewiedzy, dostosowanie się do funkcjonowania w społeczeństwie informacyjnym, do umiejętnej ochrony przed zagrożeniami cywilizacyjnymi staje się priorytetem w działaniach kształcenia i wychowania, które są działaniami z założenia dla przyszłości.

Kształcenie ustawiczne jako wymóg cywilizacyjny staje się w ostatnich latach jedną z najczęściej podejmowanych w społecznych debatach kwestii. Wobec rozlicznych wyzwań współczesności edukacja jawi się jako szansa w dążeniu do harmonijnego autentycznego rozwoju ludzkości, którego celem jest postrzeganie praw człowieka i likwidacja niepożądanych skutków globalizacji takich jak: nietolerancja, ucisk, ubóstwo, alienacja czy wojny. [2]

Koncepcja tak rozumianej edukacji pojmowana jest jako KLUCZ DO BRAM XXI wieku, a cztery filary edukacji wrażliwe się w hasłach:

- uczyć się, aby wiedzieć
- uczyć się, aby działać
- uczyć się, aby, żyć wspólnie
- uczyć się, aby, być [3]

Nadają jej właściwy wymiar i sens.

- Opanowanie narzędzi wiedzy, która ułatwi posiadanie rozległego zakresu kultury ogólnej, z możliwością rozumienia otaczającego świata, wiedzy ogólnej, która służy rozwojowi zainteresowań i krytycyzmu. Nauczyć się jak czerpać naukę z otaczającego świata przez całe życie.
- Zdobycie kwalifikacji do wykonywania konkretnego zawodu, przyszłej pracy, ale także do rozumienia interpretowania zmian technologicznych i ekonomicznych.
- Nowa formuła edukacji umożliwia rozumienie drugiego człowieka i dostrzeganie współzależności.

- Każdy człowiek powinien posiadać umiejętność samodzielnego i krytycznego myślenia, aby być zdolnym do niezależnych sądów decydowania o słuszności podejmowanych decyzji.

W perspektywie niedalekiej przyszłości trzeba spojrzeć również na proces edukacyjny jako działania prowadzącego do samorealizacji, zindywidualizowanego tworzenia siebie. Wg poglądów S. Hessena, przedstawiciela pedagogiki humanistycznej, który kreśląc koncepcję wychowania człowieka uznał, że wychowanie człowieka jest podróżą w świecie kultury ludzkiej. [4]

Czynnikami ułatwiającymi tę wędrówkę są instytucje kulturalno oświatowe i biblioteki, muzea, instytucje naukowe, czasopisma, wystawy, wygłaszane odczyty. Dostrzegał on też, że obcowanie z wytworami kultury dawnej i teraźniejszej jest przyrodzonym warunkiem wędrówki kształcącej. Przypadkowe spotkanie, przeczytana książka, wysłuchany koncert lub wykłady, przedstawienie teatralne wszystko to może stać się doniosłym wydarzeniem w tej wędrówce ducha ludzkiego. [5]

Celem edukacji jest, zatem przysposobienie jednostki do różnych dziedzin życiowej aktywności, do działań poznawczych będących podstawą indywidualnych kompetencji edukacyjnych. Człowiek ostatecznie sam wybiera drogi prowadzące do realizacji określonej koncepcji życia, przyjmuje postawy wobec wartości, tworzy własny świat wartości.

Kształtujące się społeczeństwa informacyjne chcą mieć ludzi uczących się [młodszych i starszych] mądrych, wysokiej klasy specjalistów i ekspertów. Rodzi się zatem pytanie, w jakie kompetencje kluczowe powinien być wyposażony człowiek świata pracy; Jakość kompetencji zawodowych jest postrzegana jako sprzężenie zwrotne pomiędzy działaniami edukacyjnymi a rynkiem pracy. Kształcenie i praca to wzajemnie zintegrowane obszary aktywności człowieka, W pracy bowiem weryfikowany jest sens, wartość, jakość kształcenia. Przed edukacją stoją kolejne wyzwania związane z przemianami na rynku pracy i karier zawodowych:

- coraz większy nacisk kładzie się na pracę elastyczną i szybkie reagowanie na zmiany;
- zmieniają się sposoby komunikowania się ludzi ze sobą, niektóre z nich [np. za pomocą komputera] są pozbawione emocji, jak i też wskaźników niewerbalnych;
- praca w coraz większym stopniu opiera się na kooperacji i współpracy;
- podejście do pracy staje się coraz bardziej płynne [płynne godziny pracy, telepraca, praca zadaniowa, w niepełnym wymiarze godzin];
- coraz wyraźniejsze staje się dążenie jednostek do zwiększania satysfakcji z pracy poprzez zmianę jej treści;
- zmniejsza się systematycznie liczba zatrudnionych posiadających status stałego pracownika;
- kończy się epoka tzw. karier liniowych rozpoczynających się zdobywaniem wykształcenia, zatrudnianiem, stopniowym awansowaniem aż do emerytury. [6]

Pojęcie kompetencji definiuje się różnie. Ich ogólny sens można ująć jako ogół sprawności, które są niezbędne człowiekowi do tego, aby stać się elastycznym kompetentnym pracownikiem, potrafiącym przystosować się do zmian, uczyć się i kształcić przez całe życie oraz być aktywnym i odpowiedzialnym obywatelem. Kompetencje można rozumieć jako SWOISTY KOKTAJL kwalifikacji nabytych przez kształcenie zawodowe, postaw społecznych, umiejętności pracy w zespole, podejmowanie inicjatyw, zamiłowanie do ryzyka. [7]

Owa osobista umiejętność bycia w połączeniu z wiedzą i umiejętnością działania tworzy oczekiwany poziom zdolności, podstawową zasadę kompetencyjności człowieka. Raport wydany przez OECD zawiera listę umiejętności kluczowych, które powinni nabywać uczący się. W Polsce w ramach programu KREATOR wybrano 5 umiejętności, które uznano za ważne dla sprawnego funkcjonowania w zmieniającej się rzeczywistości:

1. Planowanie, organizowanie i ocenianie własnego nauczania;
2. Skuteczne komunikowanie się w różnych sytuacjach;
3. Efektywne współdziałanie w zespole;
4. Rozwiązywanie problemów w sposób twórczy;

5. Sprawne posługiwanie się komputerem i technologiami informacyjnymi.

Zarysowane wyżej wyzwania płynące z raportów edukacyjnych, nowe sposoby organizacji pracy zawodowej, zmienność, wzrost wymagań, konieczność modyfikacji osiągniętych kwalifikacji implikują nowe spojrzenie na kształcenie bibliotekarzy. Środowisko cywilizacyjne, w którym pracuje współczesny bibliotekarz wyraźnie definiuje jego proces edukacyjny, dostosowanie do nowych wymagań kulturowych, społecznych i technologicznych, nabywanie nowych umiejętności.

Każdy zawód wymaga swoistych kwalifikacji, które określają jego odrębność. Niezbędne jest, zatem wykształcenie nowego typu bibliotekarza, nauczyciela bibliotekarza, który sprosta wymogom cywilizacyjnym i edukacyjnym zarówno na płaszczyźnie multimedialnej techniki jak i w szerokiej perspektywie społecznej i czytelniczej.

Współczesny bibliotekarz musi dobrze czuć się w różnorodnych rolach; powinien być ekspertem w swojej dziedzinie, menedżerem, negocjatorem, badaczem, operatorem baz danych, planistą, znawcą technologii informacyjnych i zasad przedsiębiorczości, a także nauczycielem, ciągle otwartym na wiedzę i nowe umiejętności ucznia i użytkownika. [8]

Aby spełniać tak wiele ról w nowoczesnej bibliotece musi być wyposażony w:

KOMPETENCJE PRAKSEOLOGICZNE - które wyrażają się skutecznością bibliotekarza w planowaniu, organizowaniu, realizacji, kontroli i oceny procesów biblioteczno-informacyjnych. Przejawiają się one, gdy: bibliotekarz umie opracować ogólną koncepcję organizacji biblioteki jako sprawnej struktury funkcjonalnej, potrafi sprawnie posłużyć się podstawowymi metodami budowania warsztatu informacyjnego na różnym poziomie organizacyjnym, potrafi zarządzać zbiorami przy założeniu międzybibliotecznej kooperacji, potrafi rozpoznać potrzeby informacyjne oraz przedstawić prezentację informacji odpowiednio do potrzeb użytkowników, umie zarządzać procesami związanymi z przekazem informacji [jej generowaniem, zapisem, interpretacją, wyszukiwaniem, ochroną przed zniszczeniem], zna metody generowania bibliotecznej meta informacji, a więc formalnego i rzeczowego opracowania dokumentów, formatów, standardów, języków, organizuje i tworzy serwisy informacyjne.

KOMPETENCJE KOMUNIKACYJNE - wyrażają się skutecznością zachowań językowych w relacjach bibliotekarz - czytelnik, użytkownik. Przejawia je bibliotekarz, gdy: posiada wiedzę o komunikowaniu interpersonalnym, rozumie swoistość dialogu edukacyjnego, umie wykorzystać techniki komunikacji werbalnej i niewerbalnej w dialogu, umie przełamać anonimowość czytelnika; określić jego potrzeby czytelnicze i informacyjne, posiada umiejętność słuchania i rozumienia treści wypowiedzi użytkownika, potrafi nawiązać i podtrzymać kontakt z klientem, doskonali poprawność, czytelność i prostomyślność własnych zachowań językowych [etyka mowy]. Posiada umiejętności pedagogiczne, których podstawą jest wiedza o czytelniku i bibliotece, metodach i sposobach oddziaływań w sferze interpersonalnej i zadaniowej, a więc w sferze umiejętnego komunikowania się, rozwiązywania konfliktów, negocjowania, asertywności. Posiada umiejętności komunikowania się w grupie, zespole [umiejętność motywowania, public relations, konsultacji, rozpatrywania skarg, kierowania karierami zawodowymi, szkoleniem personelu].

KOMPETENCJE WSPÓŁDZIAŁANIA - wyrażają się skutecznością zachowań prospołecznych i sprawnością integracyjną bibliotekarza w środowisku społecznym, umiejętnością pracy w zespole. Przejawia je bibliotekarz, gdy: rozumie związki pomiędzy postawą zawodową i własną charakterystyką osobowościową, potrafi rozwiązywać sytuacje konfliktowe przez negocjowanie i kompromis, posiada umiejętność działania [organizowania pracy własnej i innych], współpracy z czytelnikiem, potrafi być menedżerem, doradcą, przewodnikiem i nauczycielem w procesach użytkowania informacji oraz korzystania z oferty biblioteki i jej zasobów, umie współpracować z instytucjami w otoczeniu społecznym biblioteki w celu stworzenia jak najlepszego wizerunku swojej biblioteki, jako placówki upowszechniającej wzorce kulturowe w danym kręgu społecznym.

KOMPETENCJE KREATYWNE - wyrażają się innowacyjnością, niestandardowością działań bibliotekarza.

Przejawia je bibliotekarz, gdy: potrafi wyzwać kreatywność zachowań i samodzielność myślenia w działaniach biblioteczno-informacyjnych, umie posłużyć się technikami badawczymi w rozpoznawaniu potrzeb czytelniczych i informacyjnych użytkowników oraz poddać je krytycznej ocenie, jest refleksyjnym praktykiem, który ocenia efekty swoich wyborów i działań w zawodzie oraz aktywnie szuka okazji do rozwoju zawodowego, twórczo motywuje do pracy siebie i innych.

KOMPETENCJE INFORMATYCZNE - wyrażają się sprawnym korzystaniem z nowoczesnych technologii informacyjnych i medialnych. Przejawia je bibliotekarz, gdy; zna język obcy i język komputera, potrafi posługiwać się techniką informacyjną i medialną, zna podstawowe usługi sieciowe Internetu [poczta elektroniczna, telnet, www], posługuje się odpowiednim oprogramowaniem systemowym i użytkowym w tworzeniu i obsłudze baz danych; umie tworzyć stronę internetową swojej biblioteki, zna metody i narzędzia opisu organizacji wiedzy i informacji w systemach bibliotecznych i pozabibliotecznych.

Powyższe rozbudowane kompetencje bibliotekarza stanowią o jego skuteczności w działaniach biblioteczno - informacyjnych, ale nie wyczerpują jeszcze listy umiejętności, w jakie powinien być wyposażony do pracy w nowoczesnej bibliotece.

Biblioteki i placówki informacyjne to miejsca, w którym pracować mogą i powinni ludzie o bardzo różnym przygotowaniu zawodowym. Wielozawodowość profesji bibliotekarskich jest wynikiem złożoności zadań, wśród których jedno jest najważniejsze, by tak zarządzać zgromadzonymi zasobami i informacjami, aby zapewnić swobodny i powszechny dostęp do nich.

Biblioteki spełniają niezwykłą rolę w systemie edukacji, można powiedzieć, że są agendami edukacji ustawicznej. W sposób oczywisty dzieje się tak w bibliotekach szkolnych i pedagogicznych, które niejako z definicji są organizowane po to, by wspomagać edukację. Obywatel społeczeństwa informacyjnego ma prawo domagać się wiedzy w najszerszym tego słowa znaczeniu. To prawo będzie realizować przede wszystkim w bibliotekach, które są zakorzenione silnie w konkretnym środowisku lokalnym, stanowią ogniwo informacyjne łączące obywatela ze społeczeństwem.

W złożoności współczesnego świata, braku stabilnych zasad życia społecznego, moralnego, poczucia niepokoju i obawy przed nadchodzącymi zmianami, społeczeństwu potrzebny jest też bibliotekarz, który mądrze doradzi lub odradzi, wskaże rzetelną informację, zatroszczy się, aby użytkownik biblioteki nie stawał się biernym twórczym dziejów wszelkich mocy, lecz by był sprawcą własnego losu, posiadał umiejętności krytycznej analizy, oceny i optymalnego wykorzystania źródeł informacyjnych.

Potrzebny jest, zatem bibliotekarz, który jest przewodnikiem po wiedzy, potrafi wyszukać potrzebną informację, jest propagatorem dobrej książki i wychowawcą czytelnika

Przedstawione powyżej cztery filary edukacji: uczyć się, aby wiedzieć, uczyć się, aby działać, uczyć się, aby żyć wspólnie, uczyć się, aby być - wyznaczają równocześnie cztery główne nurty zdobywania kompetencji bibliotekarskich.

Bibliotekarz nowoczesny żyje pod presją nowoczesności. Niech zachętą do zmian będą dwa mądre aforyzmy;

Pesymista narzeka na wiatr,
Optymista czeka, aż się zmieni,
A realista nastawia maszty. [W. Ward]

I z marzeń można zrobić konfitury,
Trzeba tylko dodać owoce i cukier [S. Lec]

Nastawiajmy więc maszty - czyniąc to kompetentnie i z wyobraźnią i nie zapominajmy o owocach i cukrze, czyli o motywacji i satysfakcji z wykonywanej pracy.

PRZYPISY

[1] S. M Kwiatkowski, Edukacja zawodowa wobec rynku pracy i integracji zawodowej. Warszawa, 2001, s. 247

[2] M Adamska-Chudzińska, Refleksje nad europejskim modelem edukacji. W: Szkoła, edukacja europejska. Jelenia Góra, 2001 s. 40

[3] J . Delors, Edukacja jest w niej ukryty skarb .Warszawa, 1998

[4] S. Hessen. Podstawy pedagogiki. Warszawa, 1997 s. 225

[5] zob. też A. Horbowski, Człowiek dorosły w systemie edukacji kulturalnej. W: Edukacja dorosłych. Teoria i praktyka w okresie przemian. Lublin, 2000 s. 90

[6] zob. A. Bogaj, Kwalifikacje zawodowe w warunkach globalizacji rynku pracy - wyzwania i dylematy. W: Kwalifikacje zawodowe na współczesnym rynku pracy. Warszawa, 2004, s. 19

[7] J Delors. op cit.

[8] zob. Zawód bibliotekarza dziś i jutro. Warszawa, 2003